

ETNOLOŠKO PREUČEVANJE SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA NA ODDELKU ZA ETNOLOGIJO FILOZOFSE FAKULTETE V LJUBLJANI

I. Delo seminarja na Oddelku za etnologijo.

Leta 1979 je več znanstvenih disciplin – etnologija, geografija, germanistika, muzikologija, umetnostna zgodovina – združilo del svojih moči v interdisciplinarnem raziskovalnem programu „Slovensko izseljenstvo in kultura“ v okviru Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete.

V šolskih letih 1980/81 in 1981/82 je bil na našem oddelku odprt poseben seminar za etnološko preučevanje slovenskega izseljenstva.¹ Kot nosilka raziskave sem seminar vodila, sodelavci so bili študentje etnologije, elaborati pa so bile njihove seminarske in diplomske naloge. Ta oblika dela je bila idealna tako v znanstveno raziskovalnem kot v pedagoškem smislu, vendar pa predstavlja razkošje, ki si ga dalj časa nismo mogli privoščiti. Seminar smo zaprli, zanimanje pa še ni zamrlo in posamezni študentje še delajo na tej tematiki.

Na začetku smo si zamislili sistematično raziskovanje, z zbiranjem skupne dokumentacije, terenskimi raziskavami, s sodelovanjem z drugimi strokovnjaki² in ustanovami. Sestavili smo tudi pregled povratnikov, ki danes živijo v Sloveniji in jih veliko število tudi anketirali. Sodelavci so se dela lotili temeljito in resno. V tej številki Glasnika, ki je posvečena etnološkemu preučevanju izseljenstva, objavljamo tudi izvlečke in povzetke elaboratov – diplomskih nalog.

V naših raziskavah smo izseljensko kulturo časovno, prostorsko in problemsko zajeli zelo široko: od obdobja pred prvo svetovno vojno do danes, v Evropi, ZDA, Južni Ameriki (Argentini), Kanadi, Avstraliji, Afriki (v Egiptu). Zanimali so nas domači življenjski pogoji, ki so povzročali izseljevanje, posledice izseljevanja v domačem življenju, potek izseljevanja, življenje izseljencev in povratnikov.

O najstarejšem izseljevanju in njegovih posledicah v domačem življenju govorijo tri raziskave, od katerih sta bili dve opravljeni v Beli krajini, ena pa v okolici Grosupljega na Dolenjskem, torej v dveh izrazito izseljenjskih pokrajinah.³ Tri raziskave so bile posvečene izseljevanju v času med obema vojnama.⁴ Ne glede na to, katero obdobje ga je najbolj zanimalo, je moral seveda vsak avtor tematiko svoje naloge postaviti v širši historični okvir. Tudi tematsko vsaka od nalog presega opredelitev v naslovu. Tri najboljše diplomske naloge, ki so nastale na podlagi terenskega dela v tujini, prav tako zajemajo širok socialni, ekonomski, politični, demografski okvir preučevanih pojavov. Poudarki so različni, tako kot so tudi pogojenost in posledice izseljenstva neskončno raznolike. Ena od teh raziskav interpretira kulturo izseljencev v okviru ekonomskih, političnih, družbenih in demografskih procesov v Evropi in protislovij fluktuacije kapitala,⁵ v drugi je avtorica preučila zveze med etnologijo in jezikoslovjem in interpretirala pojave v jezikovni komunikaciji izseljencev, prav tako v okviru njihove specifične gospodarske in družbene situacije,⁶ v tretji pa je avtorica zasledovala različna obdobja ameriške zgodovine, njihove politične in ekonomske posebnosti in v tej zvezi razlike v kulturi posameznih generacij ameriških Slovencev.⁷

Tri študentke so napisale naloge na podlagi terenskega dela med povratniki, ki so se vrnili iz tujine in sedaj živijo v Sloveniji.⁸ Nekaj seminarskih nalog je bilo posvečenih najnovejšemu izseljevanju Slovencev, izbranim pojavom v njihovem življenju v tujini in v življenju njihovih družin doma.⁹

Dve študentki sta se pred kratkim vrnili domov ena iz Avstralije, druga iz Kalifornije. Obe sta tam opravili

obsežno terensko delo in študij, na podlagi katerega bosta napisali diplomski nalogi. Njuni kratki poročili prav tako objavljamo na straneh te številke.

Izseljenstvo je pojav obsežnih ekonomskih, političnih, družbenih, demografskih, kulturnih razsežnosti in etnologija v obravnavanju te snovi ni zadostna, še posebej na začetni stopnji raziskovanja. Literature o različnih vidikih izseljevanja je ogromno, od zanimivih pričevanj v časopisnem in revialnem tisku do beletristike in raznovrstne strokovne literature. Prav vsi avtorji omenjenih raziskav so se morali poglobiti vanjo, se seznanjati z izsledki drugih strok, brskati za podatki. Če bi zbrali vse informacije in pregledne uvode njihovih elaboratov, skupaj z navedeno bibliografijo, bi se lahko temeljito poučili o ravneh, ki so jih etnologija in razne druge stroke o migracijah v Evropi in na drugih kontinentih že preučile.

Diplomske naloge o slovenskem izseljenstvu bodo v bližnji prihodnosti objavljene v Knjižnici Glasnika SED.

II. Izseljenstvo kot predmet etnološkega preučevanja.

Sodelavci seminarja smo enkrat tedensko skupaj pregledovali najpomembnejšo literaturo, povzemali fakto-grafske, metodološke in teoretične izsledke različnih avtorjev in poročali o opravljenem delu. Ob spoznavanju pristopov in spoznanj različnih strok so se vedno ostreje zarisovali obrisi predmeta etnologije:

- kultura in način življenja posameznika in skupine (družine, sorodstva, krajevnih, delovnih in namenskih, formalnih in neformalnih skupnosti) v izvorni in imigrantski družbi;

- motivi in vzroki izseljevanja, ostajanja v tujini in vračanja; materialna, socialna in duhovna (ne)zadovoljnost in (ne)zadovoljenost v izvorni in imigrantski družbi; socialne in ekonomske razlike in njihova povezanost z vrednotami in vrednotenji domačega in tujega okolja;

- procesi kulturne adaptacije in asimilacije; folklor in folklorizem, njuna vsebina in funkcija v repertoarju izseljenske kulture in v kulturni ponudbi izseljenjskih ustanov;

- pokrajinska, nacionalna in državna identifikacija pred izselitvijo, v tujini in po povratku;

- način življenja in njegove posamezne sestavine (npr. notranja stanovanjska oprema, prehrana, noša, šege, jezik, vrednote in moralne norme itd.) kot kriteriji posameznikove in skupinske identifikacije;

- kulturna drugačnost kot izziv iritiranosti okolja; prevzemanje dveh ali več različnih identitet; razmerje med kulturnimi normami, ki so podlaga identifikacije in med funkcionalno koristnimi normami;¹⁰

- materialna, družbena in duhovna kultura kot sredstvo komunikacije ali izolacije med posameznikom in okoljem; razdvojenost materialnega, družbenega in duhovnega sveta in načini, kako posamezniki v sebi razrešujejo nasprotja med različnimi kulturami; odkrivanje ekonomskih in političnih interesov izvorne in imigrantske družbe, s katerimi selekcionirata in manipulirata z vsebino izseljenske kulture; kulturna tradicija kot sredstvo manipulacije;

- materialna, družbena, politična, duhovna pogojenost, vsebina in funkcija etničnih stereotipov;

- itd.

III. Metodologija

Od drugih družboslovnih in zgodovinskih strok, ki jih tudi zanima izseljenstvo in kultura, se etnologija loči in odlikuje s svojo metodologijo.

Osrednji okvir opazovanja sta posameznik in družina na ravni vsakdanjega življenja. Na tej zasebni ravni odsevajo ekonomski, politični, socialni, demografski in

drugi procesi svetovnih razsežnosti. To je strokovno najbolj zanemarjena in prezrta raven, čeprav se tudi vsi ukrepi izvirne in imigrantske družbe tu odločilno preverijo in izkažejo.

Sprva nas je zmedla pestrost v izseljenski terminologiji (izseljenstvo, zdomstvo, delavci na začasnem delu v tujini), potem pa smo spoznali razloček med administrativno uporabnostjo in vsebinsko neustreznostjo teh izrazov. Razlikovanja med izseljenci, zdomci, delavci na začasnem delu v tujini so zgolj administrativne narave; kadar razvrščamo in omenjamo posamezne skupine izseljencev, si jih sicer zaradi praktičnosti izposodimo, vemo pa, da z vsebinskega etnološkega stališča nimajo podlage. Ne trdimo, da je za nas nepomembno, koliko časa nekdo biva v tujini, ali je pripadnik prve ali četrte generacije, ali je šel čez mejo pred pol stoletja ali pred enim letom, ali ima urejen delovni status ali dela na črno, ali se namerava vrniti ali ne ipd. To so etnološko zelo pomembna dejstva, a navedena terminologija ne razločuje posameznih skupin izseljencev po teh kriterijih, pač pa zgolj prikriva kontinuiteto slovenskega izseljevanja. (Npr.: Pomen izraza „delavci na začasnem delu v tujini“ implicira začasnost bivanja v tujini in namero vrnitve domov pri določeni skupini izseljencev in jo s tem izloča od ostalih naših ljudi v tujini. Tako izločanje je umetno, saj se marsikateri na začasnem bivanju sploh ne namerava vrniti domov, drugi se sicer nameravajo vrniti, a se jim ta namera iz leta v leto odmika, medtem ko se iluzija začasnega bivanja in želja po vrnitvi vrača v misli in čustva tudi predvojnih izseljencev.)

— Kulturni pojavi, ki jih oblikuje izseljenstvo, pokažejo svojo etnološko zgovornost šele tedaj, ko kompleksno raziščemo način življenja posameznikov in skupin izseljencev.

Na začetku nas je zavedla značilna metodološka zmotna: vprašalnike in druge priprave na terensko delo smo vnaprej prirejali izseljenstvu, spraševali predvsem po znakih in manifestacijah izseljenske kulture. Nabiralo se je gradivo, ki se je zelo malo razločevalo od površnega poizvedovanja katerekoli stroke ali novinarskega pisanja. Potem smo spoznali, da se moramo lotiti vseh problemov tako kot na kateremkoli etnološkem terenu. Pomeni so skriti pod površino in na hitro se jih ne da odkriti. (Npr. Podatek, da nekdo v tujini zahaja v slovensko društvo, ne pove ničesar, dokler ga ne interpretiramo v okviru njegovega materialnega položaja, vseh odnosov, ki jih ima z različnimi ljudmi in dokler ne poznamo njegovega duhovnega obzorja in vrednostnega sistema.)

— Spoznali smo korist in uporabnost metode raziskovanja socialne mreže,¹¹ ki zahteva ugotavljanje celotne mreže socialnih odnosov vsakega posameznika. Izseljenci namreč večinoma prihajajo iz okolja, kjer gosta socialna mreža nudi posamezniku občutek varnosti, po drugi strani pa ga veže z močno družbeno kontrolo. Prvo potrebuje, pred drugim beži. Položaj izseljenca, ki goji tradicijo slovenske kulture, lahko mrasikdaj vidimo kot kratkotrajno iluzijo idealne vmesne situacije.

— V pomoč nam je bilo razlikovanje med velikimi industrijskimi družbami in majhnimi vaškimi:¹² v majhnih, razmeroma zaprtih družbah sta posrednika med družino in širšo skupnostjo skupnost sorodnikov in krajevna skupnost, v veliki industrijski družbi pa te posredniške družbene skupine ni. Na ta način lahko marsikdaj bolje razumemo način življenja izseljencev, tistih, ki imajo družino in tistih, ki v tujini živijo sami, in vlogo, ki jo imajo v njihovem življenju društva in organizacije. Te marsikdaj nadomeščajo prav to posredniško družbeno skupino.

IV. Izseljenstvo kot način življenja Slovencev v XX. stoletju

Etnološko preučevanje slovenskega izseljenstva je del raziskav o načinu življenja Slovencev, kajti:

— tretjina Slovencev in njihovih potomcev živi zunaj meja SR Slovenije;

— naše ljudi v tujini lahko razumemo samo, če poznamo način življenja v pokrajinah in krajih, od koder so se izselili;¹³

— izseljevanje v tujino pogojuje domače ekonomske, politične, družbene in kulturne razmere. Spoznanja o načinu življenja v tujini so spoznanja o načinu življenja doma.

Opombe:

1. Izraz zanimanja drugih jugoslovanskih etnologov za to snov v tem času je Zbornik radova Etnografskega instituta SANU, knjiga 12, Beograd 1981. Zbornik je posvečen prof. Milisavu Lutovcu; uvodni članek govori o njegovem življenju in delu, vsi ostali pa o raziskovanju izseljenstva. Na tem mestu ne moremo pregledati vsega, kar so etnologi pri nas in pri drugih narodih o tej temi že povedali. Omenimo samo članek Waleriana Sobisiaka: Iseljenstvo kao predmet etnoloških proučavanja, Glasnik Etnografskega instituta SANU, knjiga XXVII (1978) za informacijo o delu poljskih etnologov in Slovensky narodopis, 28(4) 1980 o delu slovaških etnologov.
2. V seminarju za etnološko preučevanje slovenskega izseljenstva so predavali tudi: Vladislav Jagodic (o Slovenkah v Egiptu), Matjaž Klemenčič (o prekomorskem izseljevanju Slovencev, o virih za preučevanje življenja ameriških Slovencev in o njihovi organiziranosti na verski in politični podlagi), Jovanka Sečanski — Noussair (o Jugoslovanih v Avstraliji), Irena Mislej (o Slovencih v Argentini), Jasna Kuhar (o Slovencih na Švedskem), Ivan Žigon (o Slovencih v Avstraliji), Vicki Gleim (o ameriških Slovencih) in Danica Dolenc (o Slovencih v Kanadi).
3. Marija Dražumerič: Izseljevanje iz Črnoplja med leti 1880—1914. (s. n. 1979); ista: Vpliv izseljevanja na življenje prebivalcev Vinice in okoliških vasi med leti 1918—1941. (d. n. 1981); Mojca Ravnik: Način življenja in izseljevanja prebivalcev Grosupljega in okolice do prve svetovne vojne. Louis Adamič simpozij, Ljubljana 1981.
4. Živa Gruden: Beneškoslovenski izseljenci. (s. n. 1970); Sonja Oman: Izseljevanje iz Prekmurja v Francijo med obema vojnama. (d. n. 1981); Martina Repinc: Slovenke v Egiptu. (s. n. 1982); Andrejka Pavlin: Bovški rudarji med obema vojnama. (s. n. 1982)
5. Alenka Bogovič in Borut Cajnko: Slovenci v Franciji. (s. in d. n. 1981)
6. Ingrid Slavec: Slovenci v Mannheimu. (Poskus etnološko-jezikoslovne predstavitve). (d. n. 1981)
7. Nives Sulič: Thank God, I'm Slovenian. Etnološka raziskava med ameriški Slovenci. (d. n. 1981)
8. Breda Čebulj: Slovenski povratniki iz Avstralije. (s. n. 1981); Katja Kogej: Povratniki iz Argentine. (s. n. 1982); Marija Svetek: Povratniki iz Kanade. (s. n. 1982);
9. Marjeta Čebašek: Slovensko zdomstvo. (s. n. 1982); Rok Pogačnik: Otroci slovenskih delavcev na začasnem delu na Švedskem. (s. n. 1982); Brigita Vertič: Vpliv izseljevanja na življenje družine v domovini (Dornava, občina Ptuj). (s. n. 1982)
10. Glej o tem D. Schwarz: Identitet och minoritet, Stockholm 1971.
11. Glej o tem Network Analysis. Studies in Human Interaction. Paris 1973.
12. Glej o tem Elizabeth Bott: Family and Social Network. London 1957.
13. O tem, da bi morali začeti s študijem izseljenstva že doma, je pisal že Božo Škerlj v članku. Nekaj akulturacijskih pojavov pri ameriških Slovencih, SE X, 1957: „Treba bi bilo npr. začeti s študijem družin izseljencev že doma, da bi se dognali raznovrstni vzroki za izseljevanje. Obširnej osebni intervju bi dal sliko o osebnosti izseljenca in njegovih problemih ob prihodu v tujino, pri iskanju dela, pri akulturaciji, o njegovi

družini, vplivih narodnih društev itd. Posamezne točke, omenjene v eseju, bi bilo treba sistematično na določenih žvorcih v več krajih obdelati. Prav tako bi bili rodovniki zelo poučni, ker bi pokazali dezintegracijski proces slovenske družine v tujem okolju, poročnost in rodnost, izbiro zakonskega druga itd.“

Welerian Sobisiak pa je v omenjenem članku zapisal, da bi potrebovali objektivizirane (materialne, socialne, duhovne) kulturne elemente našega etnosa in nato v tujini sprejete oblike vedenja.

MOJCA RAVNIK

VPLIV IZSELJEVANJA NA NAČIN ŽIVLJENJA PREBIVALCEV VINICE IN OKOLIŠKIH VASI MED LETI 1918 in 1941

V diplomski nalogi sem skušala z etnološkega vidika osvetliti problematiko izseljevanja iz Bele krajine, ki se je začelo kmalu po letu 1880 in se je nadaljevalo vse do danes. Njegov tok sta prekinili le obe svetovni vojni. Delo je nadaljevanje seminarske naloge, v kateri sem obravnavala izseljevanje iz Črnomlja od njegovih začetkov do prve svetovne vojne, zanimali pa so me predvsem vzroki izseljevanja. V diplomski nalogi sem se časovno omejila na leta med obema svetovnima vojnama, krajevno pa na Vinico in okoliške vasi: Ogulin, Golek, Sečje selo, Podklanec, Perudino, Drenovec, Damelj, Zilje in Hrast. Velika večina terenskega dela je bilo opravljenega na Mladinskem raziskovalnem taboru Vinica 80, ki je potekal v okviru organizacije Znanost mladini.

Pri raziskovanju izseljenstva me je zanimalo predvsem družinsko življenje v družinah, ki so imele enega ali več družinskih članov v tujini. Zanimal me je zlasti odnos med možem in ženo, ki je bil omejen na redka pisma, in odnos otrok do očeta, ki so ga največkrat poznali le s fotografij in pisem.

Izseljevanje in družinsko življenje

Družinsko življenje izseljencev in njihovih družin je bilo ogroženo: ni bilo moža, očeta, sina, brata, svaka. Na ta problem je opozarjal že leta 1903 France Šušterič, ki je skušal organizirati slovenske izseljence. V brošurici Poduk rojakom Slovencem, ki se hočejo naseliti v Ameriki*, je zapisal tole: „Poglavitna napaka, ki jo dela naš narod pri izseljevanju iz stare domovine v Ameriko, je ta, da zakonski možje in družinski očetje puščajo svoje soproge in družine doma in pridejo sem z namenom, nekaj let tu ostati, kolikor mogoče denarja si prihraniti in se potem vrniti v domovino. To je na veliko kvar našemu narodu. Prvič zato, ker se s tem krha nežna vez, ki veže moža in ženo, starše in otroke. Ženin in nevesta si pri poroki slovesno obljubita, da ne bodeta drug drugega zapustila, ampak skupaj živela, dokler ju ne loči smrt. Ako torej mož popusti svojo ženo in živi več let ločen od nje, prelomi svojo obljubo in greši sam zoper sebe in zoper svojo zakonsko ženo. Žalostne moralne posledice imajo tako večkratne ločitve. In koliko trpi vzgoja otrok, če deca leta in leta ne vidi svojega roditelja in pogreša močne očetove roke baš tedaj, ko jo najbolj potrebuje?“

* (izšla v Jolietu l. 1903)

Odnos med zakoncema

Ko je mož odšel v tujino, je ponavadi pustil ženo samo. Njuni stiki so se skrčili na pisma, ki so prihajala neredno. Če se je mož večkrat oglašal in denarno podpiral družino, je ostala med zakoncema trdna povezava. Da pa življenje brez zakonskega druga ni bilo lahko,

kažejo besede žene izseljenca: „Ja nimam od tega zakonskega življenja nič.“

Z rednim pošiljanjem denarja si je mož zagotavljal ženo zvestobo. Brat izseljenke je povedal, da žene, katerih možje so redno pošiljali denar, niso nikoli varale svojih mož. Tudi učitelj se je strinjal z njim: „Žene, ki so jih možje pustili doma v najlepših letih, so ostale zveste svojim odsotnim možem. Izjema je bila zelo redka, ker so se žene bale, da jim mož ne bo poslal denarja iz Amerike, če bo zvedel za skok čez plot.“ Žena je bila torej od moža denarno odvisna, bala se ga je prevarati. „Ponavadi se možje takim ženam niso oglašili, če so zvedeli za ženin skok čez plot,“ je povedala Viničanka.

Čeprav so bile žene od mož denarno odvisne, pa niso vsi zaupali v njihovo zvestobo. Hčerka izseljenca je pripovedovala: „(oče) Mami ni sporočil, da se bo vrnil domov, in tako se je neke noči nepričakovano vrnil. Verjetno se je hotel prepričati, če mu je mama ostala zvesta.“

Kot je omenil učitelj, so nekatere žene izjemoma prevarale možje, ki so delali v Ameriki. Viničanka je pripovedovala o dveh primerih, ki sta imela najbolj boleče posledice: „Poznala sem ženo, ki je med tem, ko je bil mož v Ameriki, dobila nezakonskega otroka. Mož ji je to oprostil, vendar ji je pisal, naj se to drugič ne zgodi. Ko je žena drugič zanosila, je zaradi strahu pred možem kar sama delala splav in pri tem umrla.“

Poleg te sem poznala tudi ženo, kateri je mož poslal karto in je šla za njim v Ameriko. Doma so ljudje šušljali, da pričakuje otroka s sosedom. Ko je prišla v Ameriko, so se čenče izkazale resnične, zato se je možu od žalosti zmešalo.“ Bilo je tudi precej namigovanj o nezvestobi žena Amerikancev, a kaj bolj konkretnega nisem izvedela.

Informatorica je povedala, da, če se je zgodilo, „da je mož prišel domov in našel zibelko, se je nekaj časa jezil, a potem se je potolažil. Vaščani so za to dejanje vedno obsojali ženo.“ Viničan je bil o odnosu soseske do žen, ki so varale svoje možje, bolj gostobeseden: „Če je žena v času moževe odsotnosti zanosila, so obsojali njo, čeprav niso vedeli, kako se njen mož obnaša v Ameriki.“

S temi besedami je že nakazal problem zvestobe mož. Ti so namreč živeli v čisto drugem svetu kot njihove žene. Gotovo so imeli več priložnosti za varanje svojih žena, v velikih mestih so se lahko kar izgubili. Za njihovo morebitno nezvestobo ni tako zvedel nihče. Seveda so to le sklepanja. Bolj točne podatke bi lahko dali le prizadeti. Nekaj jih še živi v tujini, velika večina izseljencev pa je že mrtva.

Če so rojaki izvedeli za možev skok čez plot in to sporočili domov ženi, „je stvar z zelo grdimi besedami zanikal“, je povedal sin izseljenca. Tudi javno mnenje je za nezvestobo obsojalo ženo, kajti samo en informator je povedal: „Če so vaščani na Goleku izvedeli, da kakšen mož v Ameriki živi z drugo, so ga obsojali in zaničevali.“

Da pa možki v tujini niso živeli preveč asketsko, dokazuje tudi izjava sestre izseljenke: „Kmalu pa je mož začel zahajati k drugim ženskam, zato ga je sestra zapustila, ker se je bala, da bi se nalezla kakšne spolne bolezni.“ Tudi Viničanka je mimogrede omenila, da so bili povratniki „bolj zahtevni do svojih žena“. Glede na te besede lahko sklepamo, da so si nekateri možje v tujini nabrali izkušnje tudi na tem področju.

V odnosih med zakonci se je pokazala dvojnost: žena je bila prejemnik denarja in dajalec zvestobe. Nad njo je visel strah, da bo mož, v primeru njene nezvestobe, prenehal pošiljati denar; s tem pa bi bila njen obstoj in obstoj njenih otrok ogrožena. Prisiljena je bila, da je živela vzdržno, saj je bila nenehno izpostavljena kritiki vaščanov, ki bi o njeni morebitni nezvestobi pisali možu.